

ЛІКАРСЬКІ ТА ЕФІРООЛІЙНІ РОСЛИНИ РОДИНИ *APIACEAE* В УКРАЇНІ: ВИДОВИЙ СКЛАД ТА СОРТОВИЙ РЕСУРС

О.О. Кічігіна¹, Л.А. Глущенко², О.С. Дем'янюк¹,
Ю.А. Цибро¹, Л.В. Гаврилюк¹

¹ Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)

e-mail: seednlen@ukr.net; ORCID: 0000-0003-0879-627X

e-mail: demolena@ukr.net; ORCID: 0000-0002-4134-9853

e-mail: u.cubro@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7775-9283

e-mail: gavriluklilia410@gmail.com; ORCID: 0000-0001-6901-0766

² Дослідна станція лікарських рослин

Інституту агроекології і природокористування НААН

(с. Березоточа, Лубенський р-н, Полтавська обл., Україна)

e-mail: 1256@ukr.net; ORCID: 0000-0003-2329-5537

У статті висвітлено сучасний стан та перспективи використання лікарських і ефіроолійних рослин родини *Ariaceae* (Окружкові) в Україні. Обґрунтовано актуальність розвитку даного напрямку у зв'язку зі зростанням світового попиту на натуральну сировину та необхідністю зміцнення вітчизняної сировинної бази. Проаналізовано світові тенденції виробництва ефіроолійних і пряно-ароматичних культур, а також динаміку їх вирощування в Україні. Встановлено, що в 2022–2023 рр. площі під цими культурами зросли від 9,8 до 12,6 тис. га, крім того, провідною культурою є коріандр (8,3 тис. га). Показано, що в 2023 р. експорт насіння анісу, фенхелю та коріандру (2238 т; 1,96 млн дол. США) перевищував імпорتنі показники (418 т; 1,11 млн дол. США), що свідчить про експортний потенціал галузі. Узагальнено дані щодо біологічних і господарсько-цінних властивостей представників родини *Ariaceae* та їх хімічного складу. Визначено, що ефірні олії основних культур характеризуються високим вмістом біологічно активних компонентів: ліналоолу (до 60–70% у коріандрі), анетолу (до 80–90% у фенхелі та анісі), карвону і лімонену (у кмині та кропу), що зумовлює їх широке застосування у фармацевтичній і харчовій промисловості. Проведено аналіз видового складу та сортового ресурсу родини *Ariaceae* за даними Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні. Встановлено, що у Реєстрі сортів представлено 9 видів та 54 сорти, з яких 79,6% становлять сорти іноземної селекції. Такі види, як кріп пахучий, фенхель звичайний, любисток лікарський, коріандр посівний, аніс звичайний входять до Державної фармакопеї України. Найбільшою кількістю сортів представлена петрушка (18), селера (16) та кріп (12), а такі культури, як кмин, фенхель, аніс представлені лише 1 сортом кожна. Виявлено обмеженість видового та сортового різноманіття порівняно зі світовим потенціалом. Доведено, що перспективи розвитку лікарського та ефіроолійного рослинництва в Україні пов'язані з розширенням видового складу за рахунок інтродукції нових культур (зокрема, *Citnifolium citnifolium*, *Angelica archangelica* та ін.), активізацією селекційної роботи та підвищенням частки вітчизняних сортів.

Ключові слова: родина Окружкові, видове різноманіття, сортовий потенціал, лікарське рослинництво, селекція, інтродукція, біологічно активні речовини, ефірні олії, експортний потенціал.

ВСТУП

Лікарські та ефіроолійні рослини є важливою складовою біологічних ресурсів та відіграють ключову роль у забезпеченні

фармацевтичної, харчової та парфумерно-косметичної промисловості природною сировиною. Зростання попиту на фітопрепарати, біологічно активні речовини та натуральні продукти рослинного походження зумовлює підвищений інтерес до

цих культур [1; 2] та стимулює розвиток лікарського рослинництва, як перспективного напрямку аграрного виробництва [3]. Водночас розвиток лікарського рослинництва розглядається як один із напрямів підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України та забезпечення його сталого розвитку.

Серед широкого різноманіття лікарських і ефіроолійних рослин особливе місце посідають представники родини *Apiaceae* (Окружкові), які характеризуються високим вмістом ефірних олій, фенольних речовин та інших біологічно активних речовин. Такі види, як коріандр (*Coriandrum sativum* L.), фенхель (*Foeniculum vulgare* Mill.), аніс (*Pimpinella anisum* L.), кмін (*Carum carvi* L.) та кріп (*Anethum graveolens* L.), мають широке застосування у фармації, харчовій, хімічній промисловості та фітотерапії. Їхня цінність обумовлена наявністю ефірних олій, основними компонентами яких є монотерпени, що визначають антиоксидантні, антимікробні та фармакологічні властивості [4; 5].

Рослини родини *Apiaceae* є важливими об'єктами світового аграрного виробництва. За даними міжнародних статистичних ресурсів, сумарне світове виробництво культур, що включає аніс, фенхель, коріандр та інші споріднені види, в 2022 р. перевищило 2,7 млн т, демонструючи стабільну тенденцію до зростання, що свідчить про їх високу економічну значущість. Основними виробниками цих культур є країни Азії та Середземноморського регіону. Загальна площа вирощування ефіроолійних і пряно-ароматичних рослин у світі перевищує 10–12 млн га [6].

В Україні також спостерігається поступове розширення площ під ефіроолійними, лікарськими та пряно-ароматичними рослинами: впродовж 2022–2023 рр. вони зросли від 9,8 до 12,6 тис. га. Серед ефіроолійних культур родини *Apiaceae* домінує коріандр (8,3 тис. га). Вирощування лікарських та ефіроолійних рослин набуває дедалі більшого значення для внутрішнього ринку та експорту. У 2023 р. експорт насіння анісу, фенхелю та коріандру (2238 т;

1,96 млн дол. США) перевищував імпорتنі показники (418 т; 1,11 млн дол. США), що свідчить про експортний потенціал цієї галузі [7].

Попри позитивну динаміку, частка представників родини *Apiaceae* у загальній структурі посівів в Україні залишається незначною. Водночас сприятливі природно-кліматичні умови та зростаючий попит на продукцію цієї групи культур формують об'єктивні передумови для розширення їх виробництва [8].

У цьому контексті для України лікарські та ефіроолійні рослини родини *Apiaceae* мають важливе значення як джерело вітчизняної рослинної сировини для фармацевтичної, харчової промисловості та ін. галузей національної економіки. Їх вирощування сприяє диверсифікації структури аграрного виробництва, підвищенню економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь і розширенню асортименту культур із високою доданою вартістю [3]. В умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України розвиток лікарського рослинництва набуває особливої актуальності, та є одним з елементів зміцнення національної економічної безпеки, зменшення залежності від імпорту рослинної сировини та створення нових можливостей для розвитку сільських територій [9–11].

Тому, у сучасних умовах трансформації аграрного сектору України особливого значення набуває формування сучасного сортового ресурсу лікарських і ефіроолійних культур, здатного забезпечити стабільне виробництво високоякісної рослинної сировини [8].

Метою дослідження було провести аналіз видового складу, сортового ресурсу лікарських і ефіроолійних рослин родини *Apiaceae* та визначити перспектив їх подальшого використання у вітчизняному рослинництві.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Матеріалами дослідження слугували доступні інформаційні джерела — наукові

публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, статистичні дані офіційних міжнародних і національних ресурсів, а також нормативно-правові документи, що регламентують обіг лікарської рослинної сировини та ведення сортових ресурсів в Україні. Окрему інформаційну основу становили дані Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні (станом на 2025 р.) (далі – Реєстр сортів), які використано для аналізу видового складу та структури сортового ресурсу представників родини *Apiaceae* [18].

У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Метод аналізу і синтезу використано для узагальнення літературних даних щодо біологічних особливостей, хімічного складу та напрямів використання рослин родини *Apiaceae*. Системний підхід – для комплексної оцінки ролі цих культур у сучасному аграрному виробництві та їх значення як джерела рослинної сировини.

Порівняльний метод застосовано для зіставлення світових і вітчизняних тенденцій вирощування лікарських і ефіроолійних культур, а також для оцінки структури сортового ресурсу за походженням (вітчизняна та іноземна селекція) і за їх господарським використанням.

Аналіз сортового складу представників родини *Apiaceae* здійснювали шляхом групування даних Реєстру сортів за видовою належністю, кількістю зареєстрованих сортів та їх селекційним походженням. Для цього застосовано методи структурного аналізу та узагальнення.

Статистичні дані обробляли з використанням методів описової статистики, що передбачало узагальнення, систематизацію та інтерпретацію кількісних показників (площі вирощування, обсяги виробництва, експортно-імпорتنі операції). Для виявлення основних тенденцій розвитку галузі застосовано елементи динамічного аналізу.

Опрацювання нормативно-правових документів, зокрема положень Державної фармакопеї України, ISO 676:1995 та інших регуляторних актів, здійснювали за

допомогою методів контент-аналізу та формально-юридичного аналізу, що дало змогу оцінити їх відповідність сучасним вимогам використання лікарської рослинної сировини.

Отримані результати узагальнено з використанням логічного методу та методу наукової абстракції, що забезпечило формулювання обґрунтованих висновків щодо сучасного стану та перспектив розвитку лікарських і ефіроолійних рослин родини *Apiaceae* в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Результати досліджень, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених (В.М. Оденцової, Н.І. Куценко, W. Dhifi, S. Önder, G. Benelli, A. Khemili зі співавт.) підтверджують високий біологічний та господарський потенціал представників родини *Apiaceae* [4; 5; 12–15]. Так, ефірні олії коріандру містять до 60–70% ліналоолу, що визначає їх широке використання у фармацевтичній та харчовій промисловості [4]. Ефірні олії фенхелю та анісу характеризуються високим вмістом анетолу (до 80–90%), що забезпечує їх спазмолітичні та антимікробні властивості [4; 5]. Досліджено, що ефірні олії кмину та кропу проявляють виражену антибактеріальну й антимікробну активність щодо широкого спектра патогенних мікроорганізмів, що відкриває перспективи їх використання у фармацевтичній та харчовій галузях [4; 13; 14].

Тому, представники родини *Apiaceae* поєднують у собі властивості лікарських, харчових і ефіроолійних рослин, що значно розширює спектр їх застосування. Вони використовуються не лише як джерело ефірних олій, але й як сировина для отримання екстрактів, біологічно активних добавок та функціональних продуктів [1; 4; 12].

Видовий склад лікарських і ефіроолійних рослин родини *Apiaceae* охоплює значну кількість культур, серед яких найбільше господарське значення мають представники родів *Coriandrum*, *Foeniculum*, *Pimpinella*, *Carum*, *Anethum*, *Apium*, *Petroselinum*, *Daucus* та *Cuminum*. Ці види є базовими для

світового та вітчизняного ефіроолійного виробництва із високим умістом біологічно активних речовин [2].

Зокрема, *Coriandrum sativum* L. (коріандр посівний) є однією з провідних ефіроолійних культур, ефірна олія плодів якої містить 60–70% ліналоолу, що визначає її антимікробні та антиоксидантні властивості. *Foeniculum vulgare* Mill. (фенхель звичайний) і *Pimpinella anisum* L. (аніс звичайний) характеризуються високим вмістом анетолу (до 90%), що забезпечує їх широке використання у фармації та харчовій промисловості. У *Carum carvi* L. (кмин звичайний) та *Anethum graveolens* L. (кріп пахучий) основними компонентами ефірних олій є карвон і лімонен, які визначають їх спазмолітичні та антимікробні властивості.

Дослідження хімічного складу ефірних олій представників родини *Apiaceae* свідчать про їх значну варіабельність і наявність різних хемотипів навіть у межах одного виду. Це зумовлено генетичними особливостями та впливом екологічних чинників, зокрема клімату, ґрунтових умов і агротехніки. Наприклад, уміст ефірної олії у плодах фенхелю може досягати 3,8–3,9%, а в анісу — понад 2%, що значно перевищує показники багатьох інших ефіроолійних культур [4].

Окрім широко культивованих видів, значний інтерес становлять дикорослі представники родини *Apiaceae*, які характеризуються високим рівнем ендемізму та хімічного різноманіття. Це свідчить про

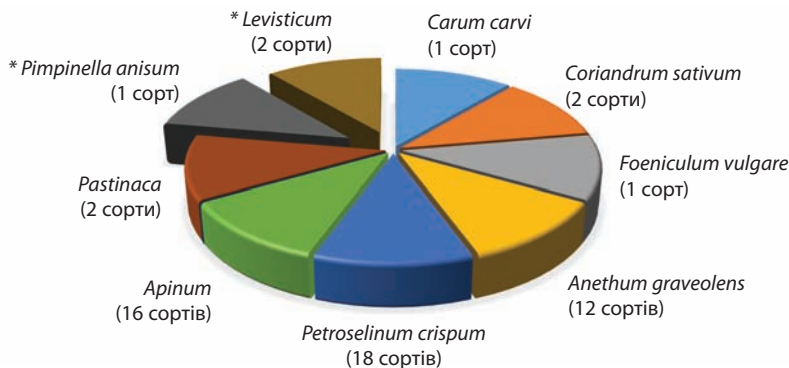
значний резерв генетичних ресурсів, який може бути використаний у селекції та інтродукції нових культур [2; 13; 16].

В Україні видовий склад родини *Apiaceae*, що застосовується у лікарському та ефіроолійному рослинництві, є значно вужчим порівняно зі світовим різноманіттям. Основу становлять традиційні культури — коріандр, кріп, кмін, фенхель, аніс, петрушка та селера. Водночас багато перспективних видів (*Cuminum cyminum*, *Angelica archangelica*, *Levisticum officinale* та ін.) залишаються недостатньо поширеними або практично не використовуються у виробництві, що обмежує диверсифікацію галузі [8; 13].

Водночас, одним із визначальних чинників ефективного розвитку лікарського та ефіроолійного рослинництва є формування конкурентоспроможного сортового ресурсу [8]. В Україні офіційним джерелом інформації щодо сортового складу сільськогосподарських культур є Реєстр сортів, який відображає сучасний стан селекційних досягнень і рівень забезпеченості виробництва високопродуктивними сортами/гібридами [18].

За результатами аналізу Реєстру сортів [18] нами встановлено видовий склад представників родини *Apiaceae* та кількість зареєстрованих сортів (*pus.*).

Як видно з *pus.*, родина *Apiaceae* у Реєстрі сортів представлена дев'ятьма видами, зокрема: коріандр посівний (*Coriandrum sativum* L.), фенхель звичайний (*Foeniculum*

Видовий склад та сортовий ресурс представників родини *Apiaceae* за даними Реєстру сортів
Примітка: * — входили до Реєстру сортів до 25.09.2025 р.

vulgare Mill.), кмин звичайний (*Carum carvi* L.), аніс звичайний (*Pimpinella anisum* L.), кріп пахучий (*Anethum graveolens* L.), любисток лікарський (*Levisticum officinale* Koch.), селера (*Apium* L.), петрушка кучерява (*Petroselinum crispum* (Mill.) Fuss.), пастернак посівний (*Pastinaca* L.). Слід зазначити, що такі види, як кріп пахучий, фенхель звичайний, любисток лікарський, коріандр посівний, аніс звичайний входять до Державної фармакопеї України (ДФУ) [19]. Відповідно до ISO 676:1995, коріандр посівний, фенхель звичайний, кмин звичайний, кріп пахучий, селера — входять до переліку видів, сировина яких використовується, як прянощі [20].

Найбільша кількість зареєстрованих сортів припадає на такі культури, як петрушка — 18, селера — 16 та кріп — 12 сортів, які мають овочевий, ефіроолійний та лікарський напрям використання. Двома видами продемонстрований пастернак, який використовується, як овочева, лікарська та ефіроолійна культура. По два сорти мають коріандр та любисток, що є ефіроолійними, пряно-ароматичними та лікарськими культурами. Такі ефіроолійні та лікарські види, як кмин, фенхель та аніс — налічують лише по одному сорту.

Встановлено, що види родини *Apiaceae*, у Реєстрі сортів представлено 54 сортами, з яких значну частину — 79,6% (або 43 сорти) становлять сорти іноземної селекції тоді, як на вітчизняну припадає лише 11 сортів, або 20,4% від загальної кількості зареєстрованих.

Аналіз структури Реєстру сортів свідчить, що сортовий ресурс лікарських і ефіроолійних культур родини *Apiaceae* представлений нерівномірно, а для окремих видів залишається обмеженим, що унеможливає їх більш широке впровадження у виробництво та є одним із чинників, які стримують ефективний розвиток галузі. Подальший прогрес можливий за умови активізації селекційних досліджень, розширення видового складу культур, впровадження сучасних сортів та інтеграції національної системи насінництва у світовий ринок.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз інформаційних джерел, статистичних даних та нормативно-правової бази засвідчив, що лікарські та ефіроолійні рослини родини *Apiaceae* є важливим компонентом сучасного аграрного виробництва та джерелом цінної рослинної сировини для фармацевтичної, харчової та інших галузей економіки. Виявлено їх високий біологічний потенціал, обумовлений значним вмістом ефірних олій і біологічно активних сполук, що визначає широкий спектр їх практичного використання.

Зазначено, що світове виробництво культур родини *Apiaceae* характеризується стабільною тенденцією до зростання, що підтверджує їх високу економічну значущість. В Україні також спостерігається позитивна динаміка розширення площ вирощування цих культур та зростання експортного потенціалу галузі, однак їх частка у структурі посівів залишається відносно незначною.

За результатами аналізу Реєстру сортів, встановлено, що сортовий ресурс представників родини *Apiaceae* є обмеженим і нерівномірно сформованим. Виявлено домінування сортів іноземної селекції (79,6%), що свідчить про недостатній рівень розвитку вітчизняної селекційної бази та потребу у створенні конкурентоспроможного національного сортового ресурсу.

Виявлено, що видовий склад культур, які використовуються у вітчизняному виробництві, значно поступається світовому різноманіттю, що обмежує можливості диверсифікації лікарського та ефіроолійного рослинництва. Водночас наявність значного генетичного потенціалу, зокрема серед малопоширених і дикорослих видів, відкриває перспективи для розширення асортименту культур та підвищення ефективності галузі загалом.

Отже, подальший розвиток лікарського та ефіроолійного рослинництва в Україні пов'язаний із необхідністю активізації селекційної роботи, розширення видового складу культур, створення та введення нових високопродуктивних вітчизняних

сортів, а також інтеграції національної системи насінництва у світовий ринок. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню

конкурентоспроможності аграрного сектору, зміцненню експортного потенціалу та забезпеченню сталого розвитку галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глущенко, Л. А., & Дем'янюк, О. С. (2016). Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень (присвячено 100-річчю заснування Дослідної станції лікарських рослин). *Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин*, 4, 87–93.
2. Федорончук, М. М. (2022). Чекліст флори України. Родина *Apiaceae* (= *Umbelliferae*), *Araliaceae*. *Chortomorsk Botanical Journal*, 18(3), 203–221. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu1990-553X/2022-18-3-1>.
3. Глущенко, Л. А., & Приведенюк, Н. В. (2023). Перспективи вирощування лікарських, ефіроолійних і пряноароматичних культур в умовах України. *Збалансоване природокористування*, 4, 41–49. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.4.2023.292734>.
4. Önder, S., Periz, Ç. D., Ulusoy, S., Erbağ, S., & Tonguç, M. (2024). Chemical composition and biological activities of essential oils of seven cultivated *Apiaceae* species. *Scientific Reports*, 14, 10052. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-024-60810-3>.
5. Benelli, G., Pavela, R., Maggi, F., & Petrelli, R. (2021). *Apiaceae* essential oils and their constituents as insecticide, 171. 113892. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.indcrop.2021.113892>.
6. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). URL: <http://www.fao.org>.
7. Нішеві лікарські, прятні та ефіроолійні культури. URL: <https://www.growhow.in.ua/nishevi-likarski-priviani-ta-efirooliyni-kultury/>.
8. Вожегова, Р. А., Лиховид, П. В., Біляева, І. М., & Бойценюк, Х. І. (2021). Сортовий склад ефіроолійних культур, придатних для вирощування на Півдні України. *Аграрні інновації*, 9, 57–60. DOI: <https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2021.9.9>.
9. Мішенін, Є. В., Височанська, М. Я., Палапа, Н. В., Зіновчук, Н. В., & Бендасюк, О. І. (2025). Сучасний стан та стратегічні орієнтири повоєнного розвитку ринку лікарських рослин: еколого-економічний аспект. *Збалансоване природокористування*, 1, 14–24. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.1.2025.324361>.
10. Палапа, Н. В., Шевченко, Т. Л., Мішенін, Є. В., & Височанська, М. Я. (2025). Агроекологічні та економіко-технологічні аспекти захисту лікарських культур при вирощуванні їх на сільських селітебних територіях. *Збалансоване природокористування*, 2, 13–22. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.2.2025.337134>.
11. Федько, Р. М., Шевченко, Т. Л., Калініна, М. А., & Федько, Л. А. (2019). Вирощування лікарських рослин на сільських селітебних територіях: переваги та проблеми. *Вісник аграрної нау-*
12. Одинцова, В. М., Корнієвська, В. Г., Малецький, М. М., & Корнієвський, Ю. І. (2021). Порівняльна характеристика плодів настоянок деяких представників родини *Apiaceae*. *Актуальні питання фармації та медицини: наука та практика*, 14(2), 200–210. DOI: <https://doi.org/10.14739/2409-2932.2021.2.234723>.
13. Куценко, Н. І. (2016). Перспективи селекційних досліджень лікарських та ефіроолійних рослин в Україні. *Агроекологічний журнал*, 2, 85–92. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2016.248700>.
14. Dhifi, W., Bellili, S., Jazi, S., Bahloul, N., Mnif, W. & Essential Oils' (2016). Chemical Characterization and Investigation of Some Biological Activities: A Critical Review. *Medicines*, 3(25). DOI: <https://doi.org/10.3390/medicines3040025>.
15. Khemili, A., Bensizerar, D., Chenchouni, H., et al. (2024). Biological potential and essential oil profile of two *Apiaceae* species (*Daucus carota*, *Foeniculum vulgare*). *Molecules*, 29(19), 4614. DOI: <https://doi.org/10.3390/molecules29194614>.
16. Манюк, В. В. (2016). Родина селерових (*Apiaceae*) у флорі Орільського національного природного парку. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: геологія, географія*, 24(1), 54–64. DOI: <https://doi.org/10.15421/111609>.
17. Костенко, Н. П. (2012). Біологічні особливості та агротехніка вирощування видів рослин анісу звичайного, кмину звичайного, коріандру посівного, фенхелю звичайного, кропу запашного. *Вивчення та охорона сортів рослин*, 1(15), 40–43. DOI: [https://doi.org/10.21498/2518-1017.1\(15\).2012.60200](https://doi.org/10.21498/2518-1017.1(15).2012.60200).
18. *Державний реєстр сортів рослин, придатних для пощирення в Україні на 2025 р.* (2025). Мін-во аграр. політики та прод-ва України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c5e26c83-ac95-43b8-8d53-a5f8f907099f&title=DerzhavniiRestrSortiv-PridatnikhDliaPoshirenniaVUkraini>.
19. *Державна Фармакопея України*. (2018). (2-ге вид). Харків: Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів».
20. International Organization for Standardization. (1995). *Spices and condiments — Botanical nomenclature* (ISO 676:1995). Geneva, Switzerland: ISO. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:code:38100:676:1995>. URL: <https://cdn.standards.itech.ai/samples/4844/0f3f3b4c9c04983948867299b657f27/ISO-676-1995.pdf>.

Дата першого надходження рукопису до редакції: 26.01.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.03.2026
 Дата публікації: 10.04.2026